

**Vidya Vikas Mandal's
Sitaram Govind Patil Arts,
Science and Commerce College,
Sakri Tal. Sakri Dist. Dhule 424 304**



**NAAC
ACCREDITED**

**विद्या विकास मंडळाचे,
सिताराम गोविंद पाटील कला,
विज्ञान आणि वाणिज्य महाविद्यालय,
साक्री ता. साक्री जि. धुळे ४२४ ३०४**

Affiliated to Kavayitri Bahinabai Chaudhari North Maharashtra University, Jalgaon

Website : www.sgpcsakri.com

Email : vidyavikas2006@rediffmail.com

Ph : 02568-242323

3.3.2.1 Research Paper Published in Peer Reviewed and Referred Journals

धुळे जिल्ह्यातील साक्री तालुक्याचे भूमिउपयोजन - अभ्यास

प्रा. व्ही. एस. धनगर, सी. गो. पाटील महाविद्यालय, साक्री.

प्रा. डॉ. यु. व्ही. निळे, पु. सा. गु. वि. मंडळाचे क. शा. वा. महा. शहादा, ता. शहादा, जि. नंदुरबार.

सारांश :

भारत हा कृषीप्रधान देश आहे. देशातील जवळपास ७० टक्के लोकसंख्या या व्यवसायात गुंतलेले आहेत. कृषी भारतीय अर्थव्यवस्थेचा कणा समजला जातो. त्यामुळेच आज आधुनिक पद्धतीने शेती केली जाते. नवनवीन तंत्रज्ञानाचा वापर करून कमी पाण्यावर पिकाचे उत्पादन घेतले जाते. व त्यासाठी जमिनीचा जास्तीत जास्त प्रदेश शेतीखाली आणण्याचा प्रयत्न केला जात आहे.

सदर शोध निबंधात २००१-०२ व २०११-१२ या वर्षातील भूमिउपयोजनाचा तुलनात्मक अभ्यास केला आहे.

बिज संज्ञा :

भूमिउपयोजन, आधुनिक पद्धत, बदल क्षेत्र.

प्रस्तावना :

प्राचीन काळापासून भारतात उदरनिर्वाहक शेती केली जाते. देशातील ७० टक्के लोकांचा मुख्य व्यवसाय शेती आहे. म्हणून आज ही भारत जागतील महत्त्वाचा कृषीप्रधान देश म्हणून ओळखला जातो. देशाचा आकार मोठा असल्याने त्याचा हवामान, मृदा, भूरचना यावर परिणाम झालेला आहे. जगात अनेक बदल होत असले तरी व त्याचा परिणाम भारतावर होत असला तरी ग्रामीण अर्थव्यवस्थेवर भूमिउपयोजने बाबत विशेष बदल होतांना आढळत नाही.

सदर शोध निबंधात धुळे जिल्ह्यातील साक्री तालुक्याचा भूमिउपयोजनेच्या २००१-०२ व २०११-१२ या दोन वर्षांचा तुलनात्मक अभ्यास केलेला आहे. शेतीचे स्वरूप, जलसिंचन, पर्जन्यमान, हमीभाव, बाजारपेठ, आधुनिक तंत्रज्ञान, वाढती लोकसंख्या औद्योगिकरण अशा अनेक घटकांचा एकत्रित परिणाम भूमिउपयोजनेवर झालेला दिसून येतो.

उद्दिष्टे :

१. भूमिउपयोजनेत झालेल्या बदलांचा अभ्यास करणे.
२. भूमिउपयोजनेत झालेल्या बदलांची कारणे शोधणे.

अभ्यासक्षेत्र :

सदर शोध निबंधासाठी अभ्यासक्षेत्र म्हणून धुळे जिल्ह्यातील साक्री तालुक्याची निवड करण्यात आलेली आहे. साक्री तालुक्याचे क्षेत्रफळ २३९८.९ चौ.की.मी. असून ते धुळे जिल्ह्याच्या क्षेत्रफळाच्या ३३.३ टक्के आहे. साक्री तालुक्याची समुद्र सपाटीपासून सरासरी उंची ४६० मीटर आहे. सा २०११ च्या जनगनेनुसार तालुक्याची लोकसंख्या ४६४९१३ एवढी असून २२५ खेडी आहेत. भौगोलिक दृष्ट्या साक्री तालुक्याचा विस्तार २१°१७' उत्तर अक्षांश ते २०°४९' उत्तर अक्षांश व ७३°५५' ते ७४°३५' पूर्व रेखांश एवढा आहे.

धुळे जिल्ह्याचे हवामान उष्ण व कोरडे असून पावसाळ्यात दमट असते. उहाळ्यात जास्तीत जास्त ३९° से.से. तर हिवाळ्यात ११° से.से. पर्यंत तापमानाच्या नोंदी झालेल्या आहेत. धुळे जिल्ह्यातील प्रमुख नद्यापैकी साक्री तालुक्यातून पांइरा व कान या दोन प्रमुख नद्या वाहतात.

साधन सामुग्री -

प्रस्तूत शोध निबंधात भूमिउपयोजोचा अभ्यास करण्यासाठी दुय्यम स्वरुपाची आकडेवारी वापरण्यात आलेली आहे. हि सर्व आकडेवारी जिल्हा सामाजिक व आर्थिक समालोचन - धुळे या पुस्तकातून वापरलेली आहे. त्यासाठी २००१-०२ व २०११-१२ या वर्षातील भुमी उपाययोजनेची आकडेवारी वापरण्यात आलेली आहे. या बरोबर कृषी अधिक्षक कार्यालय येथील संदर्भ व इंटरनेटचा संदर्भ घेण्यात आलेला आहे.

विषय विश्लेषण -

अ.क्रं.	क्षेत्र	२००१-०२		२०११-१२	
		हेक्टरक्षेत्र	%	हेक्टरक्षेत्र	%
१	शेतीयोग्य परंतू लागवडी खाली नसलेले	२१६५५	८.८८	२५८७७	१०.६०
२	एकूण लागवडी खालील क्षेत्र	१३४८५०	५५.२४	११७८०४	४८.२५
३	वनव्याप्त क्षेत्र	७३६७७	३०.१८	७३६७७	३०.१८
४	पडिक क्षेत्र	१२७६	०.५२	४३४६	१.८०
५	इतर क्षेत्र	१२६५२	५.१८	२२४०६	९.१७
	एकूण	२४४११०	१००	२४४११०	१००

धुळे जिल्हा



धुळे जिल्ह्यातील अभ्यासक्षेत्र - साक्री तालुका

विषय विश्लेषण -

साक्री तालुक्याचे एकूण क्षेत्र २४४११० हेक्टर आहे. त्याचा तपशिल तक्क्यात दाखविण्यात आलेला आहे. सदर शोधनिबंधात २००१-०२ व २०११-१२ ची विगतवारीची विचार करण्यात आलेला आहे. त्यावरून असे दिसून येते की २००१-०२ मध्ये शेतीयोग्य परंतु लागवडी खाली नसलेल्या क्षेत्रात २०११-१२ मध्ये वाढ झालेली आहे. लागवडी खालील एकूण क्षेत्राचा विचार केल्यास २००१-०२ च्या तुलनेत २०११-१२ या क्षेत्राचे प्रमाण ५५.२४ टक्के वरून ४८.३ पर्यंत खाली आलेले आहे. तालुक्यातील वनाखालील क्षेत्रात या दशकात कोणताही बदल झाल्याचे आकडेवारीवरून दिसत नाही. पडिक जमीनचे प्रमाण ०.५२ टक्के वरून १.८० टक्के पर्यंत वाढलेले आहे. इतर यात वस्ती, गावठाण, रस्ते, धरणे, उद्योग, अशा विविध क्षेत्रा खालील जमीन विचारात घेण्यात आलेली यातही २००१-०२ च्या तुलनेत २०११-१२ मध्ये ५.१८ वरून ९.१० पर्यंत वाढ झालेली आहे. साक्री तालुक्यातील भूमी उपयोजनात काही क्षेत्रात उल्लेखनिय तर काही क्षेत्रात अल्प बदल झाल्याचे वरील विश्लेषणावरून दिसून येते.

निष्कर्ष -

सदर शोधनिबंधातील निष्कर्षाचा विचार केल्यास भूमी उपयोजनेत काही उल्लेखनिय बदल केल्याचे आढळून आले. यात कृषीयोग्य जमीनीची प्रमाण झालेली घट याचे कारण साक्री तालुक्यात सुरू झालेल पवा उर्जा, सौरऊर्जा प्रकल्प, अक्कलपाडा धरण, गावांच्या निवासी क्षेत्रातील वाढ इ. कारणे दिसून येतात. पडित जमीनीतही वाढ दिसून येते. कारण पावसाची अनिच्छीतता, कृषीमुल्य, बदलते हवामीन, नोकरीसाठी व रोजगारासाठी शहरी भागात स्थलांतर अशी कारणे सांगता येतील.

संदर्भसूची -

- १) जिल्हा सामाजिक व आर्थिक समायोजन - धुळे
- २) कृषी विभाग, साक्री
- ३) फुले सुरेश - कृषी भुगोल
- ४) पाटील बी. पी. (२००९)- साक्री तालुक्यातील जलसंसाधनांची उपलब्धता व उपयोग.
- ५) कृषी महाविद्यालय धुळे.